

Marija

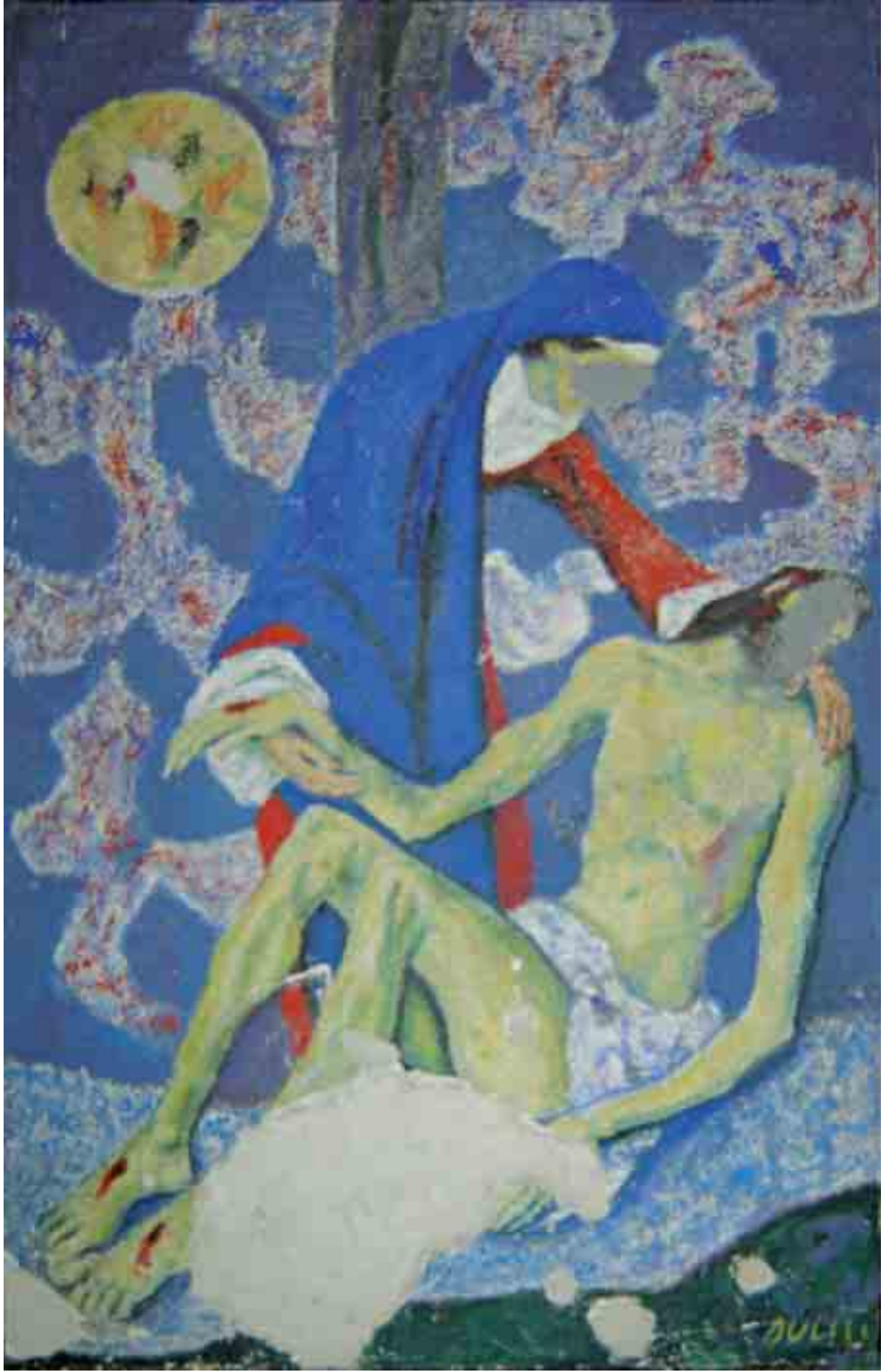
POSEBNI PRILOG

svjetlo
riječi

svibanj 2007.

Ivo DULIĆ, *Žalosna Gospa, Guča Gora*

Marijina sloboda

Aktualno pitanje naše kulture

Josip MARINović, *Gospa, Olivo*

► Piše: **Mijo DŽOLAN**

Dovijesni razvoj dogmi o Mariji, Majci Isusovoj, Bogorodici, Djevici, bezgrešno začetoj, na nebo uznesenoj svjedoči o nastojanju Crkve da razumije i časti njezinu uzvišenu ulogu u povijesti spasenja. Prihvativši impulse svoga vremena, Drugi vatikanski sabor uvrštava teološko-pastoralni govor o Mariji u Konstituciju o Crkvi *Lumen gentium*. Time se očigledno Crkva željela odmaknuti od proizvoljnih spekulacija o Mariji i naglasiti njezinu hodočasničku ulogu s Crkvom.

Marija je prvi slobodni čovjek na Isusov način. Čitav njezin život koncentriran je oko jedne teme: *Kraljevstvo Božje*. Rođenjem Isusa Krista najuzvišenije je sudjelovala u tom Božjem planu. Svi Božji darovi u povijesti su sredstva ili putokazi za ostvarenje Kraljevstva. Budući da se u Mariji Kraljevstvo ostvarilo, ona se nama daruje kao ljudski model slobodna i spašena čovjeka. Zato su teološka refleksija o Mariji i oblici njezina čašćenja presudni jer određuju matricu slobode, antropologije, kršćanske vizije povijesti i kulture. Nije onda ni čudno što moderna kršćanska kultura upravo na području mariologije postavlja svoja najurgentnija pitanja.

Relevantnost kršćanske antropologije u modernoj kulturi – U studiji *Teologija kulture* svoje viđenje odnosa Crkve i kulture teolog Paul Tillich zaključuje rečenicom: *Crkva i kultura ne žive jedna pored druge, već se prožimaju. A Kraljevstvo Božje uključuje oboje, tako što ih (oboje) nadilazi*. Iz ove upućenosti na kulturu u ostvarenju svoje temeljne svrhe: navijestiti Kraljevstvo i biti sakrament Krista u svijetu, Crkva, i sama dio kulture, sluša proročki glas Svetoga pisma, slavi uspomenu na Isusov križ i uskrsnuće, ali je dužna čuti i onaj glas koji dolazi iz svijeta često kritičke kulture ili tzv. *latentne Crkve*. Svaki put kad Crkva nije čula proročki glas kulture, nije mogla prepoznati ni njezine demonske kapacitete.

Naša kultura ima nekoliko tema koje mariologija ne može zaobići: Koliko dogmatske interpretacije o Mariji i koliko sveukupni vjernički odnos prema Mariji afirmiraju kulturno prihvatljivu antropologiju, potiču pozitivne napore oslobođenja, pravednosti i koliko čine kršćanima angažiranim u svijetu na strani isključenih, patnika, koliko je u prilog oslobođenja naša kultura spremna dovesti u pitanje sve pa i svoje strukture?

Zato različite interpretacije Marijine uloge u povijesti spasenja treba vrednovati prema antropologiji – slici čovjeka i njegovih sveukupnih odnosa – koju utemeljuju.

Marija: teološki temelj odmaka od dualističke antropologije – Temeljna ideja svih teologija oslobođenja polazi od kritike dualističke antropologije. Sve teološke, pa tako i mariološke, interpretacije koje ne dovedu u pitanje dualističku antropologiju ne mogu se prihvatiti kao kršćanske. Dualistička antropologija podiže, suprotno Isusovu shvaćanju čovjeka, čovjekove spolne, rasne, kulturne i socijalne razlike na ontološku razinu i tako Božjim autoritetom cementira nepravde koje iz toga proizlaze.

Time se darovane psihološke, fizičke razlike, umjesto kao temelj partnerske antropologije, koriste kao argument za održavanje patrijarhalnog sustava mišljenja, u kojemu je žena niže biće, isključena, neslobodna i neravnopravna glede određivanja društvenih i crkvenih uloga. Filozofski temelj ovakvom nekršćanskom shvaćanju nalazi se u dualističkoj helenističkoj filozofiji, koja je kao podloga usvojena za racionalnu interpretaciju kršćanske teologije i koja je unijela podjelu svijeta na dvije međusobno suprotstavljene sfere: duh i materiju. U tome je dugo vremena niža, materijalna sfera pripisivana ženi kao ženski princip.

Kritički je važno uočiti da patrijarhalni marijanski simbol snažno legitimira patrijarhalnu društvenu strukturu i to na dva načina: idealizacijom jedne žene (Marije) nauštrb svih drugih žena, te izvođenjem Marijine svetošti iz vrlina koje utemeljuju ženinu podložnost, ne samo Bogu jedinom kako je to činila Marija, već se to projicira i na podložnost muškom autoritetu uopće. Tako se često patrijarhalna duhovnost *marijanizma* poistovjećuje s društvenom situacijom koja promovira *machoizam* (mušku nadmoć).

Navještaj Kraljevstva u našoj kulturi očigledno traži novu interpretaciju Marije, koja neće biti zarobljena u neprimjeren filozofski, teološki i društveni okvir. Dalekovidan putokaz iz slijepe ulice donosi Karl Rahner u svom eseju *Marija i kršćanska slika žene*. Tu Rahner, polazeći od konstatacije da su slika Marije i slika žene u Crkvi usko povezane, te da kulturno uvjetovano dolazi do radikalne promjene slike žene, postavlja pitanje o slici Marije koja još nije dostatno upoznata: *Mariologija danas i ubuduće ima još puno posla, ako želi sliku Marije koja će biti istinita za vjerničku egzistenciju žene kao takve. To je slika koju*

3

POSEBNI PRILOG
Marija

možda danas mogu autentično oblikovati samo žene, žene teolozi.

Marija: teološki temelj partnerske antropologije

– Zagovornici ovakve antropologije posvemašnje ravnopravnosti pozivaju se na Isusov navještaj novih odnosa u Božjem kraljevstvu. Ta bi novost trebala prožimati ne samo odnose muškarca i žene već i sve druge odnose ljudi međusobno, kao i onaj prema svemu stvorenju. Argumentacija je redovito ovakva: *Isusov život je u neskladu sa seksističkom teologijom komplementarnosti, rasističkom teologijom superiornosti bijelaca, klerikalnom teologijom kulturnog privilegija, teologijom politike eksploatacije i ekonomske nepravde, patrijarhalnom teologijom muške dominacije i kontrole.*

Dva pola markiraju Marijin neiscrpni utjecaj na formiranje nove antropologije: ona se kreće između milosrđa i pravde, radikalnih zahtjeva za promjenom na razini mistike i na razini politike.

Na razini mistike – Marijina slika milosrdne majke uvelike je odredila kršćansku duhovnost, podsvijest i mistiku. Ona je u kršćansku pobožnost unijela nešto što se u patrijarhalnom svijetu ne može pripisati Bogu, jer su to navodno ženski elementi: nježnost, osjećajnost, milosrđe, te je tako stoljećima funkcionirala kao kompenzacija za osiromašenu, potpuno mušku sliku Boga.

Oni koji poznaju koliko je kolektivna podsvijest osiromašena bez elemenata koji se pripisuju ženi, poput dubinskog psihologa Carla G. Junga kao i teologa Teilharda de Chardina, vidjeli su na primjeru u proglašenju dogme o Marijinom uznesenju 1950. godine jedan od najvažnijih teoloških iskaza 20. stoljeća: implicitnim pridavanjem Bogu *ženskih* elementa i dokidanjem platonskog dualizma, u kršćanskoj teologiji učinjen je veliki korak ka popravljanju potpuno muške, osiromašene slike Boga.

Ova maskulinizirana slika Boga odredila je razvoj racionalizirane religije, bestjelesnog morala, religiju bez međuljudskih odnosa i bez općinstva svetih. *Dobili smo tako u Crkvi sustav umjesto društva, trgovinu umjesto zajedništva, postali smo eksperti za ovladavanje prisilama umjesto eksperti predanosti* (R. Rohr, *Der nackte Gott*). To se pokazuje kao nužan razvoj u Crkvi koja je zabo-

ravila ženski element. Tako nam postaje jasnije zašto su crkveni oci Mariju smatrali *rušiteljem svih hereza* jer su se one, iako djelomično istine, nametale kao apsolutne.

Na razini politike – Marija nas svojom *anawim* duhovnošću, *duhovnošću siromaha* oslobađa još jedne hereze. Hereza se sastoji u iskrivljenoj slici Kraljevstva Božjega prema kojoj se evanđelje može čitati kao sveta knjiga, a da se istodobno ostane hladan na strukturalne, društvene, političke, gospodarske nepravde svijeta. Ovu duhovnost Marija je formulirala u svom kanticu *Veliča*. Marija veliča Boga što u svom planu spasenja preokreće sudbinu onih koje Biblija zove *anawim*, Božjim siromasima. Ona je i sama dio toga svijeta.

Sudbinu *anawim*-ljudi Bog u Isusu Kristu mijenja dvojako:

To su oni koji su najsretniji jer nemaju nikakve zapreke da prihvate Kraljevstvo.

To su, također, oni ljudi svih vremena, isključeni, manjine, pripadnici trećeg svijeta, rasno, seksualno, kulturno diskriminirani, tlačeni svim oblicima režima i ideologija koji će biti kriterij vjernosti Isusu i evanđelju.

Tako Marija formuliranjem *anawim* duhovnosti postavlja odnos prema patnicima kao kriterij vjernosti Bogu. To je za našu kulturu marijanski temelj cjelovite partnerske antropologije, koja nikoga ne isključuje i kojoj su opcija upravo oni koje suvremene strukture svijeta isključuju.

Odatle govor o Mariji u našoj kulturi može izići iz potrošenih matrica i svjedočiti izvornu poruku spasenja, jer:

- govor o Kraljevstvu Božjemu mora biti ispunjen govorom o posvećenoj slobodi;
- on mora dovoditi u zadnju krizu sve institucije, predodžbe i učenja koja stoje na putu Marijinoj antropologiji;
- Marija čuva opasnu prevratničku memoriju o Kraljevstvu i ne dopušta da se *shalom*, mir Kraljevstva poistovjeti s bilo kojim političkim sustavom;
- čuva nas na kraju da ni Crkvu ne poistovjetimo s Kraljevstvom Božjem.

Za sve ove mogućnosti s Marijom možda i nemamo teoloških pojmova, dok su mnogi stari simboli izgubili kontakt s modernim osjećanjem i potrebama ili pak podržavaju odnose koje u ime evanđelja treba prevladati. To se i danas ponajviše odnosi na pitanje cjelovita čovjeka i na njegovu slobodu. Zato treba u posve kreativnom vjerničkom i teološkom smislu razumjeti onu misao: *De Maria numquam satis! O Mariji nikad dosta!* ◀

Fra Miho ČUIĆ,
Madona s Kristom,
sv. Josipom,
Jakovom i Anom,
1795., Visoko

Marija i Isus

je dvanaest puta zadržana aramejska riječ *Marjam* što je istoznačnica za hebrejsku riječ *Mirjam*.

Samo se ime etimološki različito tumači: kao *gospodarica* ili kao *zvijezda mora*. Neki su išli još dalje u učenim teološkim izvodenjima pa su tvrdili da ime znači *draga, čudesna, gorka...* U novije vrijeme pojavilo se novo tumačenje vezano uz jedan akademski glagol, pa bi ime Marija značilo *dar* ili čak *Božji dar*. To je ime u biblijskoj predaji nosila Mojsijeva sestra *Mirjam*.

Iz svega navedenoga zaključujemo da je Marija u novozavjetnim biblijskim spisima dobila značajno mjesto, ali bi trebalo vidjeti u kojemu je to smislu bilo i što je to Pismo htjelo istaknuti kod Marije.

► Piše: **Božo LUJIĆ**

Mariji se danas najmanje piše i razmišlja iz biblijske perspektive. Njezin je lik tijekom stoljeća obučen u najrazličitiju ikonografiju pobožnosti, osjećaja, folkloru, pučke mašte, želja, osobnih projekcija. Sve je to imalo za posljedicu da je Marijin biblijski lik skromne i samoprijegorne majke Isusa iz Nazareta i žene uključene u veličanstveni Božji plan spasenja svijeta i čovjeka bio gurnut u pozadinu i prekriven svakodnevnim nevoljama i potrebama, svakovrsnim fizičkim i duševnim bolestima.

Pa ipak, u vremenu poslije Drugoga vatikanskoga sabora dogodile su se neke promjene u odnosu prema Mariji. Teologija je pomaknula svoje klatno još više prema Isusu i njegovoj ulozi i značenju. Tomu je svakako pridonijelo i prosvjetiteljstvo koje je nastojalo oljuštiti sve iracionalne naslage na Marijinu liku. S druge pak strane, u novije vrijeme postmodernistička sklonost prema ezoteričnom, neobičnom, osjećajnom, feminističkom, estetskom ponovno su otkrili Mariju kao zanimljiv biblijski lik. U toj *novoj* pobožnosti Marija opet doživljava svoju renesansu, ali sada na razini napetosti između teologije i pobožnosti, između razuma i osjećaja, između nekoć muški obilježene teologije i nove feminističke.

Sve nas to upućuje kako je potrebno iznova se vratiti biblijskim opisima Marijina mjesta i uloge.

Koliko Evanđelja govore o Mariji? – Pismo o Mariji ne govori baš tako malo kako bi se moglo na prvi pogled činiti. Novozavjetna svjedočanstva o Mariji broje oko stotinu osamnaest redaka, što je kudikamo više nego o bilo kojem Isusovu učenicu ili apostolu. Evanđeoski tekstovi sedamnaest puta označavaju Mariju ili kao Mariju iz Nazareta ili jednostavno Isusovu majku. Od toga broja ime je sedam puta uporabljeno u grčkom obliku *Marija* dok

Što Evanđelja govore o Mariji? – Evanđelja osobito puno govore o Mariji kad je riječ o početku Isusova zemaljskoga života, kao i o njegovu svršetku. Susrećemo je također i tijekom Isusova života, ali znatno manje. Bibličari ističu da je Marija postala još važnija nakon Isusove smrti i uskrsnuća i pritom se pozivaju na Ivanovo evanđelje koje je nastalo dosta kasno (oko 100. god. po Kr.) i koje je u izvjesnom smislu ne samo izvješće o pojedinim djelima iz Isusova života nego i već uvelike stilizirana teologija (usp. Iv 19,25-27).

Neke stvari možemo izvući kao sigurne iz biblijskih tekstova o Mariji. Prije svega, Marija nije ni u kojem slučaju spadala u sadržaj ranoga kršćanskog naviještanja evanđelja budući da je isključivo navješćivan raspeti i uskrsli Krist. Ali odmah valja reći da je Marija igrala značajnu ulogu u kršćanskoj pripovjedačkoj predaji te da je postala osoba štovanja kao Isusova majka osobito u Ivanovim i Lukinim kršćanskim zajednicama. Čini se da se štovanje Marije i isticanje važnosti njezine uloge povećavalo s odmakom od Isusova života. To je vidljivo i iz činjenice što Markovo evanđelje, kao najstarije, ne navodi opis Isusova rođenja i Marijinu ulogu u njemu.

Ipak Matej (1,18-24), a osobito Luka (1,28-2,52), govore o Isusovu utjelovljenju i rođenju od Marije iz Nazareta. Neosporno je da su te predaje postojale i prije nego su pismeno zabilježene, ali ih kršćanska zajednica – vjerojatno dok je Marija bila živa – nije uvrštavala: ili da Marija ne bi došla na mjesto Isusa u kršćanskom naviještanju ili da ne bi umanjila njegovo značenje. Kršćanska je zajednica pravila i te kako veliku razliku između Isusa i Marije, između Isusova i Marijina djela.

Za Mariju je važno istaknuti da stoji na početku Isusova života kao žena i majka koja nije slučajno ušla u njegov život nego prema Božjem planu. Isusova vrijednost ne dolazi nipošto od Marije nego od Boga. Drugo

što treba istaknuti jest da je Marija u tom planu, prema vlastitom priznanju, samo *neznatna službenica* (Lk 1,48) koja također spada pod Božje milosrđe (Lk 1,50). Marija nije ni u Isusovu rođenju ni u Isusovu djetinjstvu iznad Isusa nego u njegovoj službi.

To je još jasnije iz Isusova djelovanja. Osim one zgrade u Kani Galilejskoj (Iv 2), koja neprijeporno ima dodatnu poruku prve kršćanske zajednice iz Ivanove teološke perspektive, Marija se ne spominje kao netko tko bi utjecao na Isusovo djelovanje. Štoviše, postoje neki tonovi, pomalo prikriveni i nejasni, koji upozoravaju da je Isus zbog svoje poruke imao poteškoća sa svojom širom rodbinom: *I dođe Isus u kuću. Opet se skupi toliko mnoštvo da nisu mogli ni jesti. Čuvši to, dođoše njegovi da ga obuzdaju jer se govorilo: 'Izvan sebe je!'* (Mk 3,20-21).

Uza sve to Isus očito nije imao namjeru izgrađivati zajednicu na krvnoj povezanosti. Na to upućuju također i prvi pozivi učenika koji nisu čak ni iz istoga mjesta, a kamoli iz istoga klana ili obitelji. U tom kontekstu valja razumjeti i onu Isusovu reakciju kad su mu dojavili da ga čekaju majka i njegova braća: *I dođu majka njegova i braća njegova. Ostanu vani, a k njemu pošalju neka ga pozovu. Oko njega je sjedilo mnoštvo. I reknu mu: 'Eno vani majke tvoje i braće tvoje, traže te!' On im odgovori: 'Tko je majka moja i braća moja?' I okruži pogledom po onima*

što su sjedili oko njega u krugu i kaže: 'Evo majke moje, evo braće moje! Tko god vrši volju Božju, on mi je brat i sestra i majka' (Mk 3,31-35). Od smisla ovoga teksta nije daleko ni ona Isusova tvrdnja: *Tko ljubi oca ili majku više nego mene, nije mene dostojan* (Mt 10,37). Sve je to tim vjerojatnije, jer Isus nije postavljao dvostruka pravila: jedna za sebe i svoju rodbinu a druga za ostale.

Što se tiče Isusove muke i smrti, biblijski tekstovi spominju uvijek Mariju i onda kad su ga drugi ostavili i razbježali se: *A bijahu ondje i izdaleka promatrahu mnoge žene što su iz Galileje išle za Isusom poslužujući mu; među njima Marija Magdalena i Marija, Jakovljeva i Josipova maj-*

6

Frano KRŠINIĆ,
Madona s djetetom, Koraće

Stjepan DRAGOJLOVIĆ, *Bezgrešno začeće*, 1621., Kraljeva Sutjeska

ka, i majka sinova Zebedejevih (Mt 27,55-56). Dakle, pod Isusovim križem se nalaze osobe koje su Isusa voljele, a među njih svakako spada i Marija, Isusova majka. To nas upozorava da je Marija bila uz Isusa, da ga je pratila, ali isto tako i da nije bila ispred njega.

Što Marija znači za suvremenoga čovjeka? – Marija je imala značajnu ulogu u Isusovu životu: kao majka, kao vjernica, pa i kao učenica. Kao majka, Marija ima mjesto koje ima svaka majka u životu čovjeka: preko nje dijete ulazi u ovaj svijet ljudi i prihvaća ga. Kao vjernica, Marija je ponajprije vjerovala Bogu, a onda je imala povjerenje i u svoje dijete – čak i onda kad ga nije razumjela. Marija je bila dobra Isusova učenica. Na kraju, Marija je ostala uz Isusa i onda kad su ga drugi ostavili i pobjegli.

U ovim vremenima kad majka nema osobito značenje dobro je da je Marija primjer majčinstva. S druge strane, kad se mnoge majke nameću u svojoj sebičnoj ljubavi kao prepreka na putu svome djetetu, Marija ostaje kao ona koja uči od svoga sina i koja ne stoji na njegovu životnom putu nego ga prati. Konačno, Marija je žena vjere koja vjeruje Bogu i svome djetetu i pokazuje pravi put svake majke. Preko Marije kršćanstvo je dalo veliko značenje ženi i majki: ona je uključena u najužem smislu u Božji plan spasenja. ◀

Marija u tradiciji i učiteljstvu Crkve

► Piše: **Luka MARKEŠIĆ**

U tradiciji i učiteljstvu Crkve prihvaća se, naviješta i razvija biblijska istina o Mariji kao Majci Gospodina Isusa Krista, njezinu posredništvu, djevičanstvu, stvorenoj bezgrešnim začetom i na kraju života uznesenoj tijelom i dušom na nebo, u slavu Božju. Štoviše, učiteljstvo Crkve ove istine javno ističe i svečano proglašava dogmama, tj. posebno važnima u čuvanju i navješćivanju kršćanske vjere o Bogu i čovjeku. Ovdje ću iznijeti upravo te istine i dogme o Mariji u tradiciji i kod učiteljstva Crkve, počevši od naučavanja crkvenih otaca do Drugoga vatikanskog sabora.

Isus Krist od Marije i od Boga – Ignacije Antiohijski (†104), koji je najbliži posrednik između vremena Isusa u Novom zavjetu i tradicije Crkve nakon toga, u svom pismu Efežanima ovako piše o odnosu Isusa i Marije: *On (Isus Krist) je liječnik tijela i duše, rođen i nerođen, Bog koji putuje u tijelu, pravi život u smrti, od Marije i od Boga, ponajprije sposoban za trpljenje, a zatim Isus Krist naš Gospodin.* Ignacije ovdje piše o povezanosti Marije i Isusa posebno s obzirom na njegovo ljudsko podrijetlo kao čovjeka. Slično, dakle, onom što govori i Pavao u poslanici Galaćanima (4,4): Isus je kao čovjek stvoren i rođen od Marije u vremenu, a kao Bog je nestvoren i nerođen od vječnosti.

Marija kao nova Eva – Justin i Irenej govore o Mariji kao o novoj Evi. Ovu biblijsku paralelu, Eva – Marija, oni razvijaju na temelju Pavlove paralele Adam – Krist: kao što je Eva bila majka živih u povijesti Adama, u tom je smislu uloga Marije kao nove Eve u povijesti Isusa Krista kao novoga Adama – majka živih u novoj povijesti stvaranja, spasenja i konačne proslave čovječanstva. Na taj način se prikazuje povezanost Marije i čovječanstva i Marije i Crkve kao zajednice vjernika u kojoj se događa posebno spasenje u povijesti svijeta po Isusu Kristu: Marija je u tom povijesno-spasiteljskom događaju aktivna sudionica i posrednica spasenja ljudi.

Počeci razvoja vjerskih dogmi o Mariji – U to vrijeme se također naviješta značenje istine o Marijinom

djevičanstvu, te počinju razvijati dogme o njoj kao Bogorodici, njezinu bezgrešnom začetom i uznesenju u nebo. Nauk o Marijinom djevičanstvu nalazi se već kod Ignacija Antiohijskog, a prihvaća se, nakon različitih shvaćanja, u svim simbolima rane Crkve kao istina vjere o *Djevici Mariji*.

Pitanje Marije kao Majke Božje bilo je usko povezano s pitanjem tko je Isus Krist, je li samo Bog ili samo čovjek, te je bilo predmet velikih teoloških rasprava u ranoj Crkvi. Konačno je nauk o Mariji kao Majci Božjoj ili Bogorodici na Efeškom saboru 431. godine proglašen dogmom, protivno shvaćanjima Arija i Nestorija, koji su naučavali da je ona samo majka Isusa kao čovjeka, a ne i Boga. U ovo vrijeme se počinju razvijati također biblijske istine o Marijinom bezgrešnom začetom i njezinom uznesenju u nebo, te o Marijinom posredništvu u djelu Kristova spasenja čovjeka, jednako u istočnoj/

Štajerska škola, *Krunjenje Bogorodice*, oko 1400., Strossmayerova galerija starih majstora HAZU Zagreb iz samostana u Kraljevoj Sutjesci

pravoslavnoj i zapadnoj/katoličkoj Crkvi (Atanazije, Ambrozije, Augustin, Ivan Damaščanski).

Marija kao posrednica i suotkupiteljica – U srednjem vijeku se u zapadnoj Crkvi razvija također pobožnost prema Mariji ne samo kao posrednici nego i kao suotkupiteljici, koja, trpeći s raspetim Kristom, sudjeluje i u otkupljenju čovjeka. Ovo shvaćanje zastupa posebno Bernard iz Clairvauxa. Tako se još više razvija religiozni osjećaj i čuvstvo u pobožnosti prema Mariji i Kristu.

Nepoznati autor, *Gospa Lipnička*, Tuzla

Tada se obnavlja i nauk o bezgrešnom začeću iz doba rane Crkve, kako ga je iznosio Duns Scot: Bog je to mogao, dolikovalo se, i učinio (potuit, decuit, fecit). Njegovo učenje prihvatio je i sabor u Baselu (1451), mada ga nije proglasio dogmom, kao ni sabor u Tridentu (1565). I sam Luther je u početku reformacije iznosio biblijsku istinu o Mariji, te u njezinu bezgrešnom začeću nalazio potvrdu za svoje učenje o milosti kao jedinom izvoru spasenja čovjeka (sola gratia).

Marijansko stoljeće: 1850–1950. – Vrhunac razvoja biblijske istine i pobožnosti o Mariji predstavlja proglašenje dogmom njezina bezgrešnog začeća 1854. godine od pape Pija IX, i uznesenja u nebo, što je učinio godine 1950. papa Pio XII. Bilo je to, kako neki katolički teolozi kažu – *marijansko stoljeće* (1850–1950). Ali, to je istodobno vrijeme procvata marijanskog štovanja i pobožnosti, što prate i potvrđuju brojna privatna ukazanja Marije, od kojih je Crkva neke priznala vjerodostojnim objavama Marije, kao što je ona u Lurdu (1858) i Fatimi (1917). Štoviše, u prvoj polovici 20. stoljeća nastaje i posebni marijanski pokret, koji zajedno s biblijskim i liturgijskim pokretom, pridonosi također znatno obnovi Crkve i vjere u Boga.

Drugi vatikanski sabor o Mariji Bogorodici i Posrednici – Pod naslovom *Blažena djeвица Marija Bo-*

gorodica u misteriju Krista i Crkve Drugi vatikanski sabor iznosi nauk o Mariji u dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Svjetlo naroda*, te sam tumači svoju nakanu: *Sveti sabor, izlažući nauku o Crkvi, u kojoj božanski Otkupitelj izvodi spasenje, namjerava pažljivo osvjetliti i ulogu Blažene Djevice u misteriju Utjelovljene Riječi i Mističnog Tijela, i dužnosti otkupljenih ljudi prema Bogorodici, majci Kristovoj i majci ljudi, osobito vjernika.*

Sabor izlaže također tim redom: Najprije iznosi Marijinu povezanost s Isusom Kristom, odnosno ulogu *Blažene Djevice Marije u ekonomiji spasenja*, gdje prikazuje kako je ona bila proročki označena u obećanju, danom već u Starom zavjetu prvim roditeljima (Post 3,15), te kao Djevica koja će začeti i roditi Sina, kojemu će biti ime Emanuel (usp. Iz 7,14; Mih 5,2-3; Mt 1,22-23). Potom prikazuje Mariju kao Isusovu Majku od anđelova naviještanja i Isusova djevičanskog začeća, preko djetinjstva i javnoga života sve do Isusove smrti, uskrsnuća i uzašašća na nebo, te primanja Duha Svetoga zajedno s apostolima, drugim ženama i učenicima. Na kraju govori o Marijinoj smrti i proslavi u nebu, kada je *s dušom i tijelom bila uznesena u nebesku slavu, i od Gospodina bila uzvišena kao kraljica svih stvari.*

U prikazu odnosa Marije i Crkve iznosi se najprije uloga Marije kao Majke Božje u Kristovu posredništvu između Boga i ljudi (usp. 1 Tim 2,5-6), te u tom smislu o njezinu posredništvu, čime je *postala majkom nama u redu milosti, koje materinska uloga prema ljudima nikako ne potamnjuje i ne umanjuje to Kristovo jedino posredništvo, nego pokazuje njegovu snagu.* Sabor je na taj način u obliku redovnog učiteljstva potvrdio nauk o Marijom posredništvu bez proglašavanja toga dogmom, kako su neki biskupi i teolozi tražili.

Sabor zatim govori o Mariji Djevici i Majci kao modelu Crkve, koja je također po uzoru na Mariju – djevica i majka: *Bogorodica je tip Crkve, kako je učio već sv. Ambrozije, tj. u redu vjere, ljubavi i savršenog sjedinjenja s Kristom.* U tom je smislu neki teolozi nazivaju *eshatološkom ikonom*, tj. onom koja je postigla konačni cilj savršenog spasenja i proslave u nebu i kao takva *svijetli putujućem Božjem narodu kao znak pouzdane nade i utjehe.*

Sabor također potvrđuje posebno štovanje Marije, koja je po Božjoj milosti uzvišena poslije Sina iznad svih anđela i ljudi, kao presvetu Majku Božju, koja je imala dio u Kristovim misterijima. Ali, istodobno razlikuje to od onog štovanja koje se iskazuje jedino Bogu, te opominje da se treba *brižljivo čuvati i od svakog krivog pretjerivanja i od prevelike umne skučenosti.* Time se želi uskladiti štovanje Marije s biblijskom istinom o njoj unutar Katoličke crkve, a ujedno potaknuti u ekumenskom duhu njezino opravdano štovanje kod drugih kršćana – pravoslavniha i protestanata – kojima je ona zajednička Majka Božja i Majka Crkve.

Prema tome, tradicija i učiteljstvo Crkve slavi Mariju umom i srcem, razvojem biblijske istine i s vjerskim čuvstvom, kao Majku Božju, Bogorodicu i Djevicu, koja je stvorena bezgrešnim začećem, od početka sve-ta i bez ikakva grijeha, istočnog i osobnog, te na kraju života cjelovito s tijelom i dušom uznesena na nebo, u slavu Božju. Time je postala također posrednica, savršeni model i znak nade Crkvi Kristovoj kao narodu Božjem u povijesti svijeta. ◀

Marija u likovnoj umjetnosti

► Piše: **Marko KARAMATIĆ**

Likovna umjetnost je u povijesti kršćanstva imala posebnu ulogu u oblikovanju duhovnosti kršćanske zajednice. Njezin su predmet osobe i događaji koji su za duhovni život kršćana od osobitog značenja, što napose vrijedi za Mariju, majku Kristovu. Ona je jedna od najčešćih likovnih tema u povijesti.

U najranijem razdoblju kršćanske umjetnosti Marija je na slikama prikazana kao Majka s djetetom u krilu, kako je vidimo u Priscilinim katakombama iz II. stoljeća, ili pak kao moliteljica raširenih ruku. Ta dva likovna prauzora postat će temeljnim modelima za njezine kasnije likovne prikaze. Od III. stoljeća pojavljuje se uglavnom u scenama vezanim za Krista kao što su, na primjer, teme rođenja ili poklon triju mudraca. U tom je periodu ikonografski naglasak na njezinu majčinstvu i molitvi.

Razvojni put na Istoku – U V. i VI. stoljeću Marijin lik ulazi u širi okvir tema kristološkog ciklusa koji se tada postupno zaokružuje. Naime, opći sabor u Efezu 431. godine snažno je potaknuo štovanje Marije priznavši joj

Marija s djetetom, Prisciline katacombe, najstariji prikaz Marije, 2. stoljeće

Djevica i dijete, Rimske katacombe, 4. stoljeće

naslov Bogorodice. Ona je od tada, pored Krista, postala glavnom temom kršćanske umjetnosti. Njezina se ikonografija sve više obogaćivala. Na središnjoj apsidalnoj plohi brojnih crkava prikazana je s djetetom Isusom na prijestolju u okruženju svetaca gdje dominira cijelim prostorom. Slike je u vrijeme ikonoklazma – borbe protiv slika i kipova – (726-843) nadomještao križ. Nakon što se spor završio pobjedom pristaša slika i kipova, što je imalo nesagledivo veliko značenje za povijest umjetnosti, tradicionalni tipovi Marijinih slika, gotovo nepromijenjeni, stoljećima su se ponavljali. Te su se slike oblikovale na prauzorima vrlo čašćenih ikona, za koje se, kao čudesne, vjerovalo da ih nije stvorila ljudska ruka nego da su darovi neba ili ih je pak naslikao sveti Luka. Svoja posebna grčka imena dobile su prema mjestu gdje su bile smještene (uglavnom su to bili neka crkva ili samostan u Carigradu) ili prema očuvanom zapisu prvotne slike. Marija je na tim slikama predstavljena u molitvi s uzdignutim rukama, bez djeteta, ili pak s djetetom koje blagoslivlja, odnosno s likom Krista koji lebdi u kolutu ispred njezinih prsiju.

Poseban ikonografski tip slike prikazuje Mariju s djetetom na rukama u stojećem stavu, ili na prijestolju ili pak kao polufiguru, dijete Isus desnom rukom blagoslivlja, a u lijevoj drži svitak (simbol božanskog Logosa: Krista). Taj se tip likovnog prikaza naziva *hodegitria* (*voditeljica na putu*), nazvan prema originalu što ga je navodno naslikao sveti Luka a nalazio se u samostanu *Ton Hodegón* u Carigradu. Prilikom turskog osvajanja Carigrada 1453. godine i razaranja samostana slika je uništena.

Poznat je također ikonografski tip slike na kojemu je dijete prikazano kako se nježno priljubljuje uz majku, ljubi je i grli. Ponegdje susrećemo i anđele sa simbolima mučenja, a dijete, pripijajući se uz majku, kao da se želi zaštititi od patnje koja ga čeka.

Iz Egipta potječe tip slike s Marijom koja doji dijete, a kao prauzor tomu poslužili su lik egipatske božice Izide, a možda i helenističke žanr-scene. Nju se doživljava kao darovateljicu spasenja i života. S djetetom kraj zdenca ona

pak simbolizira vodu kao izvor života. Slikana u profilu, s rukama uzdignutim u molitvi, njezin lik se pojavljuje također pod raspećem na slici tipa *deisis* (u sredini Krist na prijestolju, desno Marija, a lijevo sv. Ivan apostol) kao znaku njezina posredništva. Marijin veo je na bizantskim ikonama često ukrašen s tri zvijezde (na čelu i na ramenima): simbol nebeskoga svjetla u kojemu je Majka Božja sudionik i preko koje ono dolazi u svijet.

U umjetnosti Zapada – Zapadna je Crkva preuzela bizantske tipove slika, ali se ona nikada nije dugo zadržavala na nekom od njih, nego ih je mijenjala oslanjajući se kako na nova teološka promišljanja, tako i na promijenjeno religiozno osjećanje i nove umjetničke ideje. Do XIII. stoljeća, jednako na Istoku i na Zapadu, kao ikonografski tipovi javljaju se strogi i dostojanstveni likovi Marije. U visokom srednjem vijeku na Zapadu nastaje slika Marije kao okrunjene nebeske kraljice koja s prikazom samoga čina Marijine krunidbe u umjetnosti doseže vrhunac. Od sredine XII. stoljeća štovanje Marije poprima sve veće razmjere, a time i njezino likovno prikazivanje. Njoj se pridaju imena *Madona* i *Naša draga Gospa*. Predodžba mističnog odnosa između Krista i Marije, kao zaručnika i zaručnice u Pjesmi nad pjesmama, značajno utječe na njezin likovni prikaz s djetetom. Nježan odnos između nje i djeteta, po uzoru na bizantske slike, sada se oblikuje još iskrenije i dirljivije.

Srednjovjekovni su mistici u odnosu majke i djeteta Isusa gledali sliku sjedinjenja vjerničke duše s Kristom. Simbolični atributi (jabuka, karanfil, ruža...) ukazuju kako na otkupiteljski čin Isusa tako i njegove majke. Marija je *nova Eva*, ona s djetetom Isusom u slijedu njegovih predaka zauzima počasno mjesto kao cilj i vrhunac povijesti spasenja. Sjedi na lavljem tronu Salomonovu, a i sama je sjedište božanske utjelovljene mudrosti, Spasitelja Krista. Pored prikaza majke s djetetom, u srednjem vijeku nastaje i tip slike s mrtvim Isusom u krilu (Pietà, Oplakivanje).

Srednjovjekovna mistika i novi oblici pobožnosti franjevac rezultirao će na Zapadu u XIV. i XV. st. osjećajnim gotičkim Madonama u rasponu od lirskih do dramatskih i bolnih. Talijanski su slikari, u oslonu na svečano-stroge

bizantske tipove slika Marije na tronu, oblikovali velike slike s temom Madona u slavi. Marija sjedi s djetetom na tronu u okruženju svetaca u razgovoru (*sacra conversatio*). U XIV. stoljeću u Italiji nastaje tip slike Madona ponizna: Marija sjedi na tlu ili pak na nekoj nižoj klupi za odmor, što se, nasuprot svečanom stavu na tronu, doživljava kao stav poniznosti. Istočni tip Majke Božje koja doji dijete, na Zapadu je preuzet s otkrivenom grudima i prikazuje se također i u drugim slikovnim sklopovima. Od kasnoga srednjeg vijeka, napose sjeverno od Alpa, na Marijinim slikama javljaju se različiti simboli koji ukazuju na njezino djevičanstvo (npr. procvati Aronov štap, gorući grm, posuda s manom, simboli Pjesme nad pjesmama...). Umjesto zlatne podloge, u pozadini se vide vrtni krajolik (raj) i gradovi (nebeski Jeruzalem). Ispred ili u samoj crkvi pojavljuje se Marija kao utjelovljenje Crkve Kristove. Vremenom se i dalje oblikuju stalno novi tipovi slika: Naviještenje, Uznesenje Marijino, Bezgrešna ...

Od vremena renesanse Marija se često na slikama prikazuje iznad oblaka, obasjana nebeskom slavom kao objavom Božjega spasenja. Tridentski je koncil (XVI. st.) potaknuo jače štovanje Marije. Stare zavjetne slike bogato su se ukrašavale i postavljale na oltare, kao što su čudotvorne *Crne Madone*, crne zbog starine ili tako obojene prema stihu Pjesme nad pjesmama *Crna sam, ali lijepa*. Također nailazimo na prikaze iz Marijina djetinjstva s roditeljima Anom i Joakimom, ali i na niz drugih tema iz njezina života. U XVIII. stoljeću javlja se i kao Dobra pastirica po uzoru na duhovne pastirske igre. Devetnaesto stoljeće načelno nije stvorilo nove forme. Brojne Marijine slike, nastale nakon ukazanja u Lurdu i Fatimi, oblikovane su uglavnom prema ikonografskom tipu Bezgrešne.

U Bosni i Hercegovini – U povijesti duhovnosti katolika u Bosni i Hercegovini visoko mjesto imaju slike s Marijinim likom. Iako iz srednjega vijeka nemamo mnogo podataka o likovnosti sakralnih prostora jer su mnoge crkve porušene nakon turskog osvajanja Bosne, ipak postoje vijesti o likovnim narudžbama franjevac od slikara iz Dubrovnika i hrvatskog primorja. Iz turskoga perioda poznato je nekoliko Marijinih slika vezanih prije svega za svetišta u Olovu, Zvorniku, Gradovrhu i Rami. Slika Gospe Olovske, koja se slavila kao čudotvorna, izgorjela je 1704. s još jednom njezinom slikom na glavnom oltaru, čija je kopija sačuvana u Iloku a sada je ponovno u Olovu. Također je nepoznata sudbina slike Gospe Gradovrške (Zvorničke) nakon rušenja samostana krajem XVII. st, dok se u Baču u franjevačkom samostanu nalazi slika koja ima vezu s Gradovrhom. Slika Gospe Ramske završila je u izbjeglištvu koncem XVII. stoljeća u Sinju i danas je vjernici časte kao Gospu Sinjsku. U samostanima bosanskih i hercegovačkih franjevac danas se čuva niz Gospinih slika stranih majstora od XVI. do XIX. stoljeća, ali također i od domaćih autora. Stjepanu Dragojloviću iz Kraljeve Sutjeske, na primjer, pripisuju se slike Gospe Žalosne (1592) i Bezgrešnog začeća (1621). Od nepoznatog domaćeg baroknog majstora potječe Gospa Lipnička kraj Tuzle, a mlađa slika Gospe nalazi se i u svetištu u Komušini. Autori nekoliko Gospinih slika su franjevci fra Franjo Petrušić, fra Tomo Salatić, fra Miho Čuić i fra Stijepo Lučić-Jablanović. U XX. stoljeću, napose u drugoj polovici, u Bosni Srebrenoj nastao je vrlo velik broj likovnih prikaza Marije, ali to je posebna tema. ◀

Bogorodica s djetetom
na prijestolju,
oko 843-867.,
Aja Sofija, Carigrad

Ave Maria: glazbena molitva

► Piše: **Anto KOVAČIĆ**

Blažena Djevica Marija veoma je česta inspiracija glazbenih djela. Velik broj kompozitora u povijesti koji su u kršćanskoj vjeri nalazili nadahnuće za stvaranje imaju neko djelo posvećeno Mariji. Neki su se na tom području osobito istaknuli, na primjer G. O. Pitoni koji je 250 puta uglazbio Marijin hvalospjev *Veliča* (Magnificat), O. di Lasso sa stotinu skladbi istog hvalospjeva, ili Johann Pachelbel s 96 takvih za orgulje, Gregor Joseph Werner sa 44 *Salve Regina* (Zdravo Kraljice), Nicola Zingarelli koji ima 18 skladbi *Stabat Mater* (Stala Majka) itd. Neki su u skladbi o Mariji dosegli svoj stvaralački vrhunac, recimo Pergolesi, čiji *Stabat Mater* predstavlja njegovo najbolje sakralno djelo. Bachov *Magnificat* također je jedno od njegovih istaknutijih djela. Zanimljiva je s druge strane i činjenica da Beethoven, kršćanin i duboko duhovan čovjek, nije ostavio ni jedno djelo posvećeno Mariji, što mu ne daje nikakav minus, nego potvrđuje činjenicu da duhovno stvaralaštvo nadilazi kalupe i događa se raznoliko.

Većina marijanskih skladbi pisana je u nekoj od *marijanskih* glazbenih formi koje su se ustalile kroz povijest, a to su *Ave Maria* (Zdravo Marijo), *Salve Regina* (Zdravo, Kraljice), *Stabat Mater* (Stala Majka), *Magnificat* (Veliča), marijanske antifone, himni i litanije, ali Mariji su pisana i djela u općim formama moteta, kantate, oratorija, liturgijske drame i sl.

Nemoguće je nabrojiti sve kompozitore i djela posvećena Mariji, jer za to bi trebalo nekoliko velikih svezaka. Ovdje ćemo se općenito osvrnuti samo na formu *Ave Maria* i neke zanimljivosti vezane uz najpoznatije dvije skladbe te forme.

Od teksta do glazbe – Tekst Zdravomarije oblikovao se pod utjecajem razvoja vjerskih istina i na temelju pučke pobožnosti. Zahvaljujući tome, ova je molitva veoma raširena i omiljena, što potvrđuje i činjenica da se u Milanu 1931. godine pojavilo izdanje s prijevodom Zdravomarije na 404 jezika.

Današnji obrazac ove molitve nije tako starog datuma, kako bi mnogi pomislili, ali proces njezina formiranja započinje već u Evandjelju. Zdravomariju čine dva dijela. Prvi je nastao od pozdrava anđela Gabrijela Mariji (Lk 1,28) i Elizabetina pozdrava (Lk 1,42). Ova dva pozdrava javljaju se prvi put zajedno u liturgiji u 5. stoljeću. Drugi dio Zdravomarije, to jest zaziv Majci Božjoj, počinje

Ivo DULČIĆ i Đuro PULITIKA, *Gospa*, Kreševo

se javljati tek u 14. stoljeću. On nije ništa drugo doli proširenje zaziva *Sveta Marijo, moli za nas*, koji je ranije već u upotrebi u litanijama svih svetih. Taj dio molitve je nestalan; od 14. do 16. stoljeća susreće se u različitim varijantama, uvijek s ponekom riječi manje ili više. God. 1568. papa Pio V. odredio je konačni oblik ove molitve kakav se koristi i danas.

Ave Maria kao skladba, razumljivo je, najprije se pojavljuje u gregorijanskom koralu. Postoji ih veći broj i najčešće su to gregorijanski napjevi predviđeni za misne dijelove pojedinih marijanskih blagdana. Najstariji od njih potječe iz sedmog ili osmog stoljeća. Neke od gregorijanskih *Ave Maria* obilato su korištene u razdoblju glazbene renesanse, kao osnovna melodija (cantus firmus) polifonih kompozicija.

Ave Maria kao glazbeno djelo nema diskontinuiteta. Nakon gregorijanskog koralu imamo je u svim glazbenim razdobljima, od ranog višeglasja do romantizma i dvadesetog stoljeća. Brojni su kompozitori skladali ovu molitvu. Među njima su velika imena, kao što su Palestrina, O. di Lasso, Verdi, Rossini, Mozart, Bruckner, Mendelssohn, Liszt, Brahms i drugi. Danas su možda najpopularnije (što

Zdenko GRGIĆ, *Navještenje*, Breške

ne znači i vrednije od drugih) *Ave Maria* Franza Schuberta i Bach-Gounod-ova.

Bach-Gounod – Do pred kraj 17. stoljeća u glazbi se nisu koristili svi tonaliteti. Zbog fizikalno-akustičkih problema postojali su različiti sustavi ugađanja instrumenata, a nijedan od njih nije omogućavao upotrebu svih tonaliteta, sve dok nije općenito prihvaćen takozvani temperirani sustav, koji koristimo danas. Genijalni Bach se nije ustezao prihvatiti novi standard i pokazati njegove mogućnosti. Tako je nastalo njegovo veoma poznato djelo *Das Wohltemperierte Klavier* (Dobro

temperirani klavir) u dva sveska, svaki s po 24 preludija i fuge u svim tonalitetima. Ovo nije tek rad koji demonstrira mogućnosti novog sustava ugađanja, nego izrazito umjetnički vrijedno glazbeno djelo na kojemu uče kompozitori, pijanisti i glazbeni teoretičari sve do danas.

Preludij i fuga predstavljaju jednu cjelinu. Preludij je vrsta predigre koja stvara opći ugođaj i na taj način priprema fugu koja za njim slijedi. Prvo djelo iz prve sveske *Dobro temperiranog klavira* je preludij i fuga u C-duru. Ovaj preludij čine razloženi akordi u lagano pulsirajućem, smirenom ugođaju. Harmonija je bogata, ali bez naglih prijelaza, sve se događa u laganom prelijevanju zvuka. Čitav preludij je monolitan, predstavlja jednu cjelinu, jedan luk s laganim usponom, vrhuncom i smirenjem. S glazbene strane ništa mu ne nedostaje, jer on vrši svoju ulogu, uvodi u fugu. Međutim, njegov meditativni ugođaj nadahnuo je drugog jednog kompozitora, čitavo stoljeće kasnije, da na netaknut preludij doda melodiju. Bio je to Charles Gounod, francuski kompozitor 19. stoljeća. Taj su čin kritičari ocjenjivali kao romantičarsko zastranjenje, sentimentaliziranje djela velikog majstora. Bilo kako bilo, danas imamo jednu od najpoznatijih *Ave Maria*. Za većinu onih koji ne znaju pozadinu nastanka, ova se *Ave Maria* doima kao jedna cjelina i djelo jednog kompozitora. Vjerojatno ni Bach ne bi imao ništa protiv, jer je i sâm obrađivao motive i čitava djela drugih kompozitora (Vivaldija).

Schubert – Druga od dviju najpoznatijih, Schubertova *Ave Maria*, također nije izravno nastala kao skladba na tekst molitve Zdravomarijo. Franz Schubert, austrijski kompozitor 19. stoljeća, poznat je najviše po svojim solo-pjesmama, koje je skladao na stihove poznatih pjesnika (Goethe, Heine i dr.). Iz njemačkog prijevoda djela Waltera Scotta *Gospođica s jezera* (Lady of the Lake) komponirao je ciklus od pet pjesama. Ono što je danas općepoznato kao Schubertova *Ave Maria* je zapravo jedna

od tih pet, naslovljena *Ellens Gesang III*. Sadržaj pjesme je vapajno-molitvenog karaktera, a svaka strofa počinje i završava riječima *Ave Maria*. To je navelo nekoga (možda je to bio Schubertov brat Ferdinand) da Scottove stihove zamijeni latinskim tekstom Zdravomarije. U toj se verziji ova Schubertova pjesma danas najčešće izvodi. Evo izvotka iz jednog Schubertova pisma roditeljima u kojemu se on osvrće na nastanak ove pjesme:

Dragi roditelji,

trenutno se nalazim u Steyru, proveo sam šest tjedana u Gmundenu; njegova okolica je očaravajuća, a dojmili su me se i veoma me dobro prihvatili i njegovi stanovnici, posebno dobri gospodin Trawegger. Ljubaznošću gospodina savjetnika Schillera, predvodnika čitave ove otmjene družine, mi (Vogl i ja) svakodnevno smo objedovali u njegovoj kući i ondje svirali, kao i u kući gospodina Trawegera. Osobito velik uspjeh postigle su moje nove pjesme na riječi Gospođice s jezera Waltera Scotta. Svi su se čudili pobožnosti koju sam izrazio u Himni svetoj Djevici. Čini se da ta himna dotiče svako srce i potiče na pobožnost. Vjerujem da to proizlazi iz činjenice što ja nikad ne forsiram svoju pobožnost, i ukoliko se ne osjećam neodoljivo nadahnutim, ne komponiram himne i molitve, jer to je zapravo jedina i prava pobožnost...

Ovdje nema nikakvog hvalisanja. Schubert je doista bio majstor u prenošenju ugođaja iz teksta u glazbu, a njegova *Ave Maria* sama za sebe svjedoči da je nastala u trenutku istinskog nadahnuća, bez imalo suviše patetike i nategnute, ukalupljene osjećajnosti. Ona ima smireni meditativno-molitveni karakter, originalna je, spontana i jednostavna, lagana i duboka. Spada među najljepše melodije u povijesti glazbe.

***

Blažena Djevica Marija izraz je ne toliko racionalne, koliko emotivne strane naše vjere. Teološki govor o Mariji uvijek je pomalo nategnut i suhoparan, jer Mariji se radije molimo nego što o njoj govorimo. To potvrđuje i povijest glazbe: melodije dviju najpoznatijih *Ave Maria* nastale su u romantizmu, umjetničkom razdoblju u kojemu prevladava osjećaj kao princip stvaranja. Ali i za ostala razdoblja vrijedi isto: ondje gdje prevladava kompozitorska ambicija i razum, tu se ne rađa *Ave Maria*. Ona nastaje kao izraz potrebe da se glazbom moli. To bar u nekoj mjeri sugeriraju i spomenute skladbe. ◀

Josip POLJAN, *Gospa*, Rumboci

Kraljica među zvijezdama

► Piše: **Ivan NUJIĆ**

Motiv Bogorodice u hrvatskoj književnosti star je koliko i hrvatska književnost. Osim na kamenim natpisima (npr. onom kneza Branimira iz 888), u apokrifnoj literaturi preuzetoj iz zajedničke europske ili crkvenoslavenske kulturne baštine (npr. apokrif *Smrt Bogorodice Marije*) te vrlo popularnih opisa čudesa učinjenih po Marijinu zagovoru (*mirakula*), Marijin lik nalazi se u središtu niza izvorno hrvatskih srednjovjekovnih pjesama i molitava. Tako, *Šibenska molitva* (pisana na latinici, sredinom 14. st.) sadrži pohvale i molitve Mariji u obliku litanija koje se rimuju u nejednakom stihu, a većina ih počinje usklikom: *Gospoje, ti si...* U isto doba u južnoj Hrvatskoj nastala je pučka pjesma *O Marija, Božja mati* te nešto duža *Danu se vsi ponizimo*, koja stihom oponaša *Stabat mater*.

Fidelissima advocata – Nešto kasnije, napose otkad Turci *nalegoše na jazik hrvatski* (Zapis popa Martinca, 1493), nastaje cio niz molitvenih himana u kojima se zaziva Djevicu da *moli prislatkoga sina da nas on pomiluje* (*Danu se vsi ponizimo*). Shvaćajući tursku najezdu kao kaznu za grijeh anonimni pjesnik vapi:

*Znamo, Gospe, da smo krivi,
ni dostojno da smo živi.
Ne daj, Divo, Božja mati,
tako tužno nas skončati!* (Tkonski zbornik).

S kraja srednjeg vijeka potječe i niz božićnih pjesama koje slave Marijinu ulogu u dolasku Spasitelja na svijet, a pjevaju se do danas, posebno *Va se vrime godišća* (In hoc anni circulo) i *Narodil se je kralj nebeski*. Važan je i niz pjesama s tematikom Velikog petka i Uskrsa (npr. *Prigovaranje blažene dive Marije i križa Isusova* i *Pěsan o muki Hristovi* te razni *Gospini plačevi*), a usko je povezan s dramskim prikazanjima Kristova rođenja i muke. Ta su prikazanja izvodile posebne pasionske glumačke bratovštine, od kojih neke i dan-danas postoje.

Ostavši već početkom 12. st. bez svojih vladara, Hrvati su, možda više nego neki drugi narodi, Kristovu majku počeli nazivati svojom kraljicom, odnosno zagovornicom i najvjernijom odvjetnicom – *fidelissima advocata Croatiae*. Širenju marijanske poezije kod Hrvata u srednjem vijeku zacijelo je pridonio i feudalni svjetonazor, prema kojem je Marija, kao ljudsko biće, malom čovjeku pristupačnija nego Krist, božanski vladar i sudac svijeta.

Josip BIFFEL, *Gospa Ramska*, Rama-Ščit

Uzor ljepote – Humanizam, koji se kod nas javlja koncem 15. st., slavi Mariju kao uzor ljepote: pjesnici toga doba, u potrazi za savršenom ljepotom, priznaju da je svaka druga žena neusporediva s Marijom, najuzvišenijom među stvorenjima (Bunić, Crijević), dok drugi preuzimaju raniji motiv Marijinog sudjelovanja u Kristovoj mucu (J. Bunić, Benešić). Također, teško je oteti se dojmu da hvale koje izriče Juditi, neustrašivoj starozavjetnoj junakinji koja odsijeca glavu Holofernu, vodi neprijatelja svoga naroda, otac hrvatske književnosti Marko Marulić (1450-1524) zapravo želi pripisati Bogorodici, novoj Evi, koja je satrla glavu staroj Zmiji. Iskreno suosjećajući s njezinim bolom, Mavro Vetranović (1482-1576) joj posvećuje pregršt stihova u kojima, pred nju, zvijezdu Danicu, dovodi sve rimske bogove, a oni joj se redom klanjaju. Veličanju Marije na specifičan način pridružuju se hrvatski renesansni petrarkisti (Dž. Držić, Menčetić, Nalješković, Baraković) uspoređujući njezino lice s cvijećem, a pogled s medom i sunčevim zrakama. Tako, Dubrovčanin Nikola Domitrović u pjesmi *O slavna djevice* (1549), ne spominjući Isusa, kliče:

*Ljepša s' neg ružica ubrana prije zore,
svjetlja neg Danica kad sine vrh gore!*

POSEBNI PRILOG
Marija

Rascviljena majka i izbaviteljica

– Pojava protestantizma, pokreta koji odbacuje štovanje svetaca pa prema tome i Marije, dodatno su na katoličkoj strani katalizirali širenje nove marijanske pobožnosti, što se iščitava i u hrvatskom književnom baroku, epohi koja je našoj književnosti namrla nabožne literature više nego bilo koja druga. Osim što se ponovno popularizira žanr crkvenog prikazanja, petrarkistički inspirirana marijanska lirika uzmiče pred pozivima na obraćenje i pokoru, dok razmišljanja o Kristovoj mucu i posljednjim stvarima – sve u katoličko-obnoviteljskom duhu Tridentskoga sabora (1545-1563) – vraćaju na književnu scenu motive Bogorodice, nove Eve, koja nezahvalnom čovječanstvu velikodušno daruje Spasitelja, sad gledajući ga kako siromašan dršće u jaslama, sad i sama dršćući i cvileći podno njegova križa. Kad ne tuğuje pod križem, barokna Bogorodica mnogo je bliža Kristovu prijestolju od srednjovjekovne. Od njezine ljepote važnije su njezine zasluge, a uloga joj se više ne svodi samo na to da svome božanskom Sinu plaćući preporučuje molitve kršćanskoga puka, nego ih ona sama i uslišuje, te tako bitno utječe na povijesne događaje, npr. pomažući kršćanskoj vojsci u bojevima protiv Turaka ispod Beča, Budima, Sinja itd. Tako fra Andrija Kačić Miošić u svoj je *Razgovor ugodni* unio i *Pismu od Sinja*, u kojoj kliče:

*Osta mrtvih trideset iljada
turske vojske oko bila grada,
što pogibe, što bolest umori,
Gospe sinjska posve ji obori.*

Fra Petar Knežević obogatio je i do osmeraca istkao otprije poznatu pasionsku poemu *Gospin plač*, a dugujemo mu i pjesme *O prislavna Božja Mati* i *Veseli se, Majko Božja*. U osmercima je i fra Toma Babić opjevao sve važnije marijanske svetkovine.

Dio marijanskih pjesama iz toga doba potječe iz usmene predaje vezane uz hodočasnička mjesta, a dio čine autorski prijevodi s talijanskog i latinskog – uglazbljeni ili ne, neki se nalaze u pjesmaricama kakve su *Vitasovičeva* (1685) i *Cithara octocorda* (1701); treći dio plod je inspiracije pjesnika koji opjevavaju Marijine zasluge, odnosno njezina pojedina svetišta: bistričko (Hilarion Gasparotti), trsatsko

Marija UJEVIĆ, *Gospa*, Franjevačka teologija Sarajevo

(Bartol Kašić i Fran Krsto Frankopan), aljmaško (Antun Kanižlić), sinjsko (fra Petar Knežević) i olovsko (fra Pavao Posilović i gotovo nepoznati pjesnik-vitez Jure Radoević Gizdelin).

Didaktička nota, karakteristična za prozu epohe katoličke obnove, dolazi do izražaja u propovijedima o Marijinim čudesima – jednu takvu zbirku tiskao je fra Matija Divković pod naslovom *Sto čudesa aliti zlamenja blažene i slavne Bogorodice* (1611) – odnosno o njezinim krepostima, kakve čitamo kod isusovca Jurja Habelića (*Zrcalo Marijansko*, 1662).

K novim horizontima – Premda se barokni utjecaj u hrvatskoj književnosti osjeća sve do 19. st., Dubrovčani Đuro Ferić, Ludovik Radić i Anica Bošković (Ruđerova sestra) te Slavonac Antun Ivanošić – u duhu poetike klasicizma 18. stoljeća i po ugledu na predbarokne (petrarkističke) uzore – portretiraju Mariju kao lijepu i nježnu majku koja ljubi, zazivajući je epitetima punim sjaja i čulnosti: *zvizdo morska, svitla Divo, slatka mâ ljubavi* itd. Njihov suvremenik, Fojničanin fra Vice Vicić (†1796) nadahnjuje se biblijskom tematikom, a stih mu je blizak Kneževićevu.

Premda je proglašenjem dogme o Bezgrešnom začecu dobila novi poticaj (1854), marijanska lirika 19. st. ne bilježi iskoraka u kvaliteti (Štoos, Kaznačić, Trnski, Hranilović, Harambašić). Stoga, premda podsjećaju na Kranjčevićeve, iskreno doživljeni golgotski motivi Eugenije Šah s kraja stoljeća predstavljaju istinsko osvježenje. I 20. stoljeće ostavilo je stihove različite kvalitete. Tako, stihove nadbiskupa Ivana Šarića, s mnoštva marijanskih pjesama prozvanog *Marijin pjesnik*, mnogo više resi deklamativnost nego umjetnička vrijednost. Da se prava poezija rađa u patnji i *predsmrcu*, potvrđuju primjeri ekspresionista Đure Sudete (pjesme *Svibanj*, *Majci bola*, *Ave Maria*, *Molitva* i *Ja molim ti se...*) i A. B. Šimića (*Marijo, ja u tebi gledam svoju majku* i *Rosa mystica*). Iskrenu poniznost pred Marijinim uzvišenim likom u slobodni stih i sonet pretače Vladimir Nazor (*Annuntiatio*, *Zvijezdo mora* i *Maris stella*), komu se otmjenošću izraza približava Izidor Poljak (*Djevici Snježnoj*). Najzapaženiju marijansku liriku i po opsegu i po kvaliteti posljednjih desetljeća stvara s. Marija Anka Petričević. ◀

Na naslovnoj stranici: Josip MARINOVIĆ, *Gospa*, Visoko
Snimke u prilogu: Tomislav Brković, Ilija Jerković, Jozo Jezerčić, Marijan Karaula, Leon Kikić, Marko Lovrić, Goran Vranić

Kuzma KOVAČIĆ, *Gospa*, Rama-Ščit

